

A korai Árpádok dinasztikus kapcsolati hálója

Báling Péter: *Az Árpád-ház hatalmi kapcsolatrendszerei. Rokonok, barátok és dinasztikus konfliktus Kelet-Közép-Európában a 11. században és a 12. század elején.* Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2021. 367. (*Arpadiana*, VII.)

„Háborúskodjanak mások, te boldog Ausztria, házasodj!” – tartotta egy Európa-szerte elterjedt mondás a 15–16. század fordulóján, még hozzá nem véletlenül. Az osztrák területeket birtokló Habsburg-ház ugyanis több szerencsés időpontban megkötött frigynek és eljegyzésnek – ilyen például Habsburg Miksa és Burgundi Mária egybekelése – köszönhetően egy, a kontinenst, később pedig az egész ismert világot átszelő birodalom alapjait tette le ekkor. Ez jól rávilágít a házassági kapcsolatok kiemelt szerepére a középkorban (is), amelyek – mint az előbb említett szélsőséges esetben – a biológiai folyamatok és a jogi szabályozások szerencsés összjátéka esetén akár egész vagyonokkal vagy országokkal gazdagíthatnak egy-egy dinasztiát. Az esetek döntő többségében viszont enélkül is hosszantartó szövetségi kapcsolattal és komoly presztízzsel jártak együtt. A középkorban, vagyis a szakágazati politizálás és a mai értelemben vett diplomácia születése előtt, a dinasztia érdeke és céljai határozták meg egy-egy állam „külpolitikáját”, amelynek legkézenfekvőbb eszköze cseppet sem meglepő módon a dinasztikus kapcsolatok jelentették. Nem véletlen tehát, hogy a professzionális történetírás kezdete óta szünni nem akaró érdeklődés tapasztalható az uralkodóházak közötti házasságok, rokon kapcsolatok, valamint az ezekkel együtt járó előnyök és kötelezettségek iránt. A hazai medievisztika és a kérdéskör iránt érdeklődők 2021 óta Báling Péter friss monográfiáját kézbe véve eléghetik ki kíváncsiságukat a korai Árpádok kapcsolatrendszerére vonatkozóan.

A szóban forgó kötet a szerző 2019-ben a Pécsi Tudományegyetemen megvédett doktori disszertációjának bővített és átdolgozott változata, amely az ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont által a tavalyi évben életre hívott *Arpadiana* sorozatban jelent meg. A kötet tulajdonképpen „kettő az egyben” vállalkozásnak is nevezhető, hiszen tartalmaz egyrészt egy rendkívül alapos bemutatást, elemzést a korai Árpádok dinasztikus kapcsolatairól, másrészt pedig egy, az első egység terjedelmét meghaladó kézikönyvszerű genealógiai mellékletet.

A könyv első része tehát Géza nagyfejedelemtől Könyves Kálmánig mutatja be a korai Árpádok családi történetét, házassági kapcsolatait és dinasztikus konfliktusait minden esetben összevetve ezeket Kelet-Közép-Európa másik két uralkodóházának, a Csehországot uraló Přemyslidák és a Lengyelország élén álló Piastok viselt dolgaival. Az összehasonlítás alapját a párhuzamos fejlődés, a vizsgált dinasztiák

hatalmának nagyjából azonos időben történő megszilárdulása, a földrajzi közelség és az egymáshoz hasonlatos konfliktushelyzetek adják. A három terület természetesen jócskán mutat fejlődésbeli, geopolitikai és egyéb eltéréseket, amelyek közül a téma szempontjából a leglényegesebb az – ahogyan azt Báling is folyamatosan az olvasó emlékezetébe idézi –, hogy a Cseh Hercegség a Német-római Birodalom részét képezte a korszakban, így sokkal szorosabb viszonyban állt (vagy épp törekedett állni) mind a császárral, mind a birodalmi elittel, mint a másik két ország.

A szerző a konkrét dinasztikus kapcsolatok felvázolását megelőzően részletes leírást ad a házassági kapcsolatok keretrendszeréről. Itt olvashatunk a kánonjogi háttérrel, annak betartásáról vagy éppen figyelmen kívül hagyásáról, a pogányság problematikájáról vagy akár az ágyasság intézményéről. Ezt követően Báling a házassági horizontok felé fordulva a régió uralkodóházainak első öt generációját veszi górcső alá. Számba veszi egyfelől, hogy az Árpádok, a Přemyslidák és a Piastok sarjai kikkel kötöttek házasságot, milyen politikai irányultság és érdek, esetleg tudatos külpolitikai koncepció bújik meg egy-egy frigy mögött, és hogy milyen dinasztikus konfliktus(ok)ra került sor az adott generáción belül. Az igen csak adatgazdag alfejezetben és az uralkodói házaspárok kapcsolatainak útvesztőiben jól használható táblázatok segítik az eligazodást. A rekonstrukció ugyanakkor a szerző saját bevallása szerint sem lehet teljes, minden családtagot és házastársat sajnálatos módon nem tartalmazhat a kötet, mivel a 11. század és a 12. század eleje az egész régióban egy rendkívül forrásszegény időszaknak számít. Ezen többnyire a később keletkezett, de adott esetben korábbi, mára viszont már elveszett forrásra visszamenő kútfók bevonása sem segít, így néhány gyermek vagy testvér létezését csak sejtjük.

A következő alfejezet alapvetően társadalomtörténeti szempontból közelít a dinasztikus család felé. A vérségi jog és a hatalom öröklésének kapcsolatát vizsgálva a szerző rámutat, hogy a vizsgált régió egyik országában sem mondta ki szabály sem a *senioratus*, azaz a dinasztia mindenkor legidősebb férfi tagjának örökösödését, sem az elsőszülött fiú trónutódlását biztosító *primogenitura* elvét. Az egyetlen lényeges kikötés az volt, hogy az örökös az adott dinasztiaiból származzon. Emellett szerepe lehetett még bizonyos esetben az uralkodói kijelölésnek, valamint a rokonok és az országnagyok konszenzusának. A szerző emellett kiemeli, hogy a dinasztiaán belül a korai időszakban minden családtag egyenrangú volt, ami azonban természetszerűleg számos konfliktust szült, így az uralkodók egyre inkább igyekeztek egyfajta alá-fölérendeltségi viszonyt bevezetni és ezáltal átformálni az addig érvényes családmodellét. A folyamat megvilágításához Báling két kiemelt jelentőségű és a nyugati (társadalom)történetírásban ma már szinte bevettnek számító fogalmat, az *amicitiát* és a *deditiót* hívja segítségül. A barátság és az alávetés fogalmának és rituáléinak vizsgálata a középkori szimbolikus politikázást a világgal megismertető Gerd Althoffhoz és az ő nevével fémjelzett müncheni iskolához kapcsolódók.¹ Báling véleménye szerint a magyar, cseh és lengyel területekre is alkalmazható a Közép-Európában még épp csak talajt fogni készülő módszertan és kérdésselvetés, hiszen mindhárom országra nem elhanyagolható hatást gyakorolt a Német-római Birodalom és az általa közvetített politikai kultúra.

¹ ALTHOFF, 1996; ALTHOFF, 2003.

Az uralkodók közötti barátság (*amicitia*) politikai, gazdasági vagy akár kulturális célú érdekközösségként jelenik meg a forrásokban, amely eskühöz és bizonyos kötelezettségekhez kötött. A béke zálogaként számontartott *amicitia* kezdetben egyenlő felek között jött létre, később viszont egyre több hierarchizált kapcsolattal találkozhatunk (például Álmos herceg és IV. Henrik császár barátsága), az azonban egyértelmű, hogy elsősorban konfliktuskezelési eszközként alkalmazták. Ugyanakkor súlyos esetekben a béke csak a legyőzött fél nyilvános alávetésével, *deditio* útján volt helyreállítható. Mind a barátság, mind pedig az alávetés jogokkal és kötelezettségekkel járt. Előbbire a legjobb példa a *concilium*, azaz a tanácsadás és a véleménynyilvánítás joga, utóbbira pedig a fegyveres segítségnyújtás (*auxilium*) vagy éppen a menedék (*asylum*) biztosítása a szorult helyzetbe került félnek.

A könyv második része a már említett adattár, amely az Árpád-ház tagjairól tartalmaz genealógiai információkat. Minden személy esetében találunk egy részletes leírást a bevett személynévről, tájékozódhatunk a forrásokban fellelhető névalakokról, a korábbi szakirodalmi vélekedésekről az adott személy származásával, házasságával és gyermekeivel, valamint halálának körülményeivel kapcsolatban. Végül pedig kapunk egy összegzést, amelyben a szerző a jelenleg bizonyosnak tekinthető információkat és saját álláspontját foglalja össze. A kötet ezen részének értékét nem lehet túlbecsülni, hiszen Wertner Mór *Az Árpádok családi története* című 1892-ben megjelent kézikönyve óta senki nem vállalkozott hasonló genealógiai mű elkészítésére, pedig a forrásfeltárások, forráskiadások, továbbá a témát érintő és egymással polemizáló szakirodalmi tételek bősége következtében ez már jó ideje szükségessé vált. Az adatbankot a három dinasztia viszonyait részletesen bemutató és az új adatokat magában foglaló genealógiai táblák teszik teljessé.

Báling Péter nagy érdeme, hogy a téma feldolgozása során a rendelkezésre álló teljes, a kortárs elbeszélő forrásoktól a késő középkori kútfőkön át a kis számban rendelkezésre álló okleveles emlékekig ívelő forrásbázist bevonta a vizsgálatba, méghozzá az ezekre vonatkozó kritikai irodalom figyelembevételével. Szintén fontos kiemelni a szerző rendkívüli tájékozottságát a hazai és a nemzetközi – német, angol, lengyel, cseh, francia – szakirodalomban, úgy a történetírás régebbi, mint a legújabb termékei terén. Egyedül az osztrák területeket uraló, az Árpádokkal és a cseh hercegekkel is házassági kapcsolatokba bonyolódó Babenberg-dinasztia kapcsán támadhat hiányérzete az olvasónak, amiért Karl Lechner 1990-es évekbeli monográfiája mellett a bibliográfiában nem találja meg Georg Scheibelreiter 2010-es kötetét² vagy Klaus Lohrmann legújabb könyvét.³

A kötet összességében komoly eredményekkel gazdagítja mind a magyar, mind a külföldi – elsősorban a lengyel és a cseh – medievisztikát. A vizsgált dinasztiai kapcsolati hálója és dinasztikus kapcsolatai fontos adalékokkal szolgálhatnak a politikatörténet, a kapcsolattörténet és a diplomáciatörténet számára. Báling megfigyelései és eredményei ezen felül jelentős mértékben tágitják a középkori „külpolitika” természetével és működésével kapcsolatos ismereteinket is. Az elemzett viszonyrendszerek és fogalmak (*amicitia*, *deditio*, *auxilium*) a középkori társadalom és eszmerendszer egy hazánkban eddig mellőzött aspektusára világítanak rá,

² SCHEIBELREITER, 2010.

³ LOHRMANN, 2020.

az adattár pedig minden kétséget kizáróan nagy hasznára fog válni mind a genealógia iránt érdeklődő történészeknek, mind pedig a korai Árpádokkal foglalkozó kutatóknak. A kötetet mindezek mellett az érdeklődő nagyközönség is bátran forgathatja, hiszen olvasmányos stílusa és következetes felépítése a nagy mennyiségű adat és a precíz lábjegyzetelés ellenére is könnyen befogadhatóvá teszi.

Rudolf Veronika

Felhasznált irodalom és rövidítések

ALTHOFF

- 1996 ALTHOFF, Gerd: *Spielregeln der Politik im Mittelalter. Kommunikation in Frieden und Fehde*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996.
- 2003 ALTHOFF, Gerd: *Die Macht der Rituale. Symbolik und Herrschaft im Mittelalter*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2003.

LOHRMANN

- 2020 LOHRMANN, Klaus: *Die Babenberger und ihre Nachbarn*. Wien-Köln-Weimar, Böhlau Verlag, 2020.

SCHEIBELREITER

- 2010 SCHEIBELREITER, Georg: *Die Babenberger. Reichsfürsten und Landesherren*. Wien-Köln-Weimar, Böhlau Verlag, 2010.